

матеріалу присвячена управлінським справам гетьманської адміністрації — генеральної старшини та полковників. Паралельно вміщені справи конфесійного життя козацької України, розпорядження київського митрополита Сильвестра Косова та єпископів.

Широко представлена епістолярна спадщина Івана Виговського, його намагання досягти угоди з урядом Речі Посполитої та окремими козацькими ватажками. Не обійдені увагою й українсько-московські відносини, в яких справа йшла до розриву через прихильність гетьмана до сповідання інших цінностей, відмінних від союзника. Підтверджують трансформацію політичних поглядів І. Виговського й уривки з щоденників Я. Храповицького, хронік С. Твардовського та С. Грондського.

У додатках до книг представлені регести і переклади без польського оригіналу, окремі дослідження та коментарі. Логічним завершенням є іменні та географічні покажчики, що свідчить про культуру видання.

Таким чином, чотирьохтомний збірник документів «Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр.» проливає нове світло на військово-політичні події в Україні середини XVII ст. Він може бути корисним не лише науковцям, викладачам та студентам вузів, але й усім, хто цікавиться історією України ранньомодерної доби.

Євген Ковальов

Тараненко С.П. Планувальна структура давньоруського Подолу: формування та розвиток. — Варшава, 2016. — 164 с. + 8 с. вкл.

Урбанізація належить до найважливіших феноменів історії Русі IX–XIII ст. Які чинники обумовлювали розвиток руських міст у домонгольську добу? Як організовувався міський простір? Яким був міський соціум того часу? Ці питання окреслюють актуальну проблематику, над якою працюють дослідники руської домонгольської міської історії.

До руського міста IX–XIII ст. необхідно ставитися як до складної системи — агломерації, з урахуванням її структурно-функціональних особливостей. У цьому контексті надзвичайно цікавим об'єктом для дослідження є Київ як столиця Русі, його політичний, економічний та сакральний осередок.

Монографія Сергія Тараненка «Планувальна структура давньоруського Подолу...» є вагомим внеском в історичну урбаністику. Тривалий час наукові зацікавлення її автора зосереджуються на вивченні Подолу — одного з найдавніших районів Києва і важливого складника київської міської агломерації домонгольського часу. У цій праці С.П. Тараненко підбив підсумки дослідженню формування та розвитку планувальної структури Подолу періоду з кінця IX ст., коли на цій території з'явилася міська забудова, до монгольської навали, прагнучи при цьому з'ясувати загальні тенденції давньоруського містобудування.

Перший розділ монографії має джерелознавчо-історіографічний характер. У ньому автор проаналізував згадки про Поділ домонгольської доби у писемних джерелах. Попри крайню лаконічність вони є цінними свідченнями для історичної топографії цього району Києва і з'ясування умов побуту його мешканців (повідомлення про украплення — «стовп'є», Торговище, християнські церкви, двори містян, пожежі тощо). Ретельно опрацьовано результати археологічних досліджень на Подолі. Зважаючи на фрагментарність писемних свідчень, саме археологічні матеріали стали основним джерелом для реконструкції містобудівних традицій давньоруського Подолу. Крім того, С.П. Тараненко обґрунтував принципову можливість екстраполяції даних картографічних джерел про Поділ кінця XVII — початку XIX ст. (передусім плану Києва, складеного 1803 р. архітектором А.І. Меленським) на домонгольську добу. В історіографічному огляді автор проаналізував доробок киевознавців з історичної топографії Подолу домонгольського часу, визначивши коло актуальних дослідницьких проблем і стан їх наукового опрацювання.

Про взаємодію природних та антропогенних чинників в історії Подолу йдеться у другому розділі монографії. У ньому з'ясується вплив особливостей рельєфу, річок і струмків на освоєння людиною території Подолу. Важливим є дослідження змін русел Почайни і Глибочиці (літописного Ручаю) впродовж IX–XII ст., завдяки чому прояснюються деякі досі «темні» місця у писемних джерелах, приміром літописна згадка під 945 р. про те, що тоді на Подолі люди не мешкали, а водою можна було дістатися попід саму Київську гору — згадка, що давно є «каменем спотикання» у розв'язанні питання про заселення Подолу. Цікавим є припущення, що одним із джерел формування образу «острова русів», відомого в арабській географічній традиції, міг стати Поділ, який до кінця IX ст. був островом між Почайною і Дніпром.

Третій розділ монографії присвячено з'ясуванню меж і площі Подолу в домонгольську добу. Згідно з обрахунками С.П. Тараненка, у другій половині XI ст. подільська територія з масовою забудовою охоплювала близько 130 га, а впродовж XII ст. зросла приблизно до 150 га, тоді як досі археологи її перебільшували до 180–200 га. Ці результати є корисними для оцінки чисельності населення, що мешкало на Подолі.

У четвертому розділі своєї праці С.П. Тараненко докладно охарактеризував основні складники міського простору домонгольського Подолу (або, за його власним висловом, «константи планувальної структури»): оборонні споруди, шляхи сполучення, майдани, храми, могильники, садиби тощо. Значну увагу дослідник приділив вивченню вуличної мережі, обґрунтовано довівши, що вона, склавшись загалом у домонгольську добу, відзначалася багатовіковою стабільністю, проіснувавши без суттєвих змін до початку XIX ст., позаяк лише після катастрофічної пожежі 1811 р. Поділ забудовувався за регулярним планом, докорінно відмінним від попередніх містобудівних традицій.

Заслужують на увагу результати досліджень С.П. Тараненка з історичної топографії Подолу. Він, зокрема, запропонував локалізацію церкви св. Іллі (одного з найдавніших київських християнських храмів, відомого з літописної згадки під 945 р.), п'яти подільських майданів, відзначив концентрацію ремісничих виробничих комплексів у північно-західній частині Подолу.

У додатках наведено докладні матеріали про елементи масової забудови та планувальної структури Подолу X — першої половини XIII ст., виявлені археологічними дослідженнями (споруди, паркани, дороги), а також про відомі наразі виробничі комплекси.

Варто додати, що С.П. Тараненко розробив археологічну карту Подолу. Вона містить понад п'ять з половиною сотень об'єктів (є її електронна версія). Картографування археологічних об'єктів домонгольської доби і співвіднесення їх з даними картографічних джерел ранньомодерної доби є ефективною методикою реконструкції планувальної структури давньоруського міста. Відпрацювання її на подільських матеріалах є значною заслугою С.П. Тараненка.

Наукова значущість монографії С.П. Тараненка полягає не лише у систематизації даних про матеріальну культуру жителів Подолу IX–XIII ст. відповідно до сучасного стану розвитку археології, але ще і в тому, що вона допомагає адекватніше оцінити «питому вагу» Подолу в київській міській агломерації та сприяє осмисленню урбанізаційних процесів у середньовічній Східній Європі.